

Modul 4 – Instrumentpresentasjoner

Av forskjellige forfattere

© 2017

All sitering av teksten skal krediteres forfatterne.

Fløyte – Mari Sundaasen Innervik	2
Obo – Marion Walker	3
Klarinett – Geir Østby	4
Saxofon – Ragnhild Holm	5
Fagott – Tor Selmer	6
Kornett/trompet – Elin Holmen Kurverud	7
Waldhorn – Cecilie Therese Nereng	8
Althorn – Astrid Tynning	9
Trombone – Susanne Bjørgum Torgersen	10
Eufonium/baryton og tuba – Guri Røsok og Sverre Jacobsen	11

Fløyte – Mari Sundsaasen Innervik

Det finnes fløyter i ulike størrelser, men i korpssammenheng er det mest vanlig med C-fløyte og piccolofløyte som også er stemt i C. I aspirantkorps derimot er det veldig sjelden at noen spiller på piccolofløyte da dette instrumentet først introduseres når grunnleggende spilleteknikk er på plass. Fløyten kan være et utfordrende instrument å spille, og mange bruker en del tid i starten på å etablere en god blåseteknikk. Den kan fort bli litt svak i lydbildet i korpset fordi man i oppstarten fokuserer på å etablere god toneproduksjon i første oktav.

Viktige elementer for nybegynneren

- I starten er det vanlig å spille på munnstykket for å oppnå god toneproduksjon.
- Plassering av munnplaten mot underleppa har mye å si for tonekvaliteten. Små justeringer kan gjøre store utslag på klangen og intonasjonen.
- Husk at fløytister bruker mye luft, og det kan derfor være vanskelig å holde ut lange toner, spesielt i starten.
- Det finnes tommelstøtte for høyre tommel som settes på fløyta for å bedre balansen og håndstillingen.
- Sørg for at fløytister har nok plass til fløyta når de spiller i korpset. Unngå at de blir sittende med instrumentene «bak hverandre».
- Plasser alltid piccolofløylisten ytterst i korpset slik at man ikke blåser inn i øret på naboen.
- Ved tekniske problemer på instrumentet, sjekk om noen fjærer har hoppet av. Disse kan lett hukes på igjen.
- Sjekk at stemmekorken i enden av munnstykket sitter fast. Denne skal ikke justeres.

Oppstarttoner og omfang

- Det er vanlig å starte med enstrøken B eller H.
- Fortsett deretter trinnvis nedover med A, G og F.
- Vent med tostrøken C siden fløyta mister et støttepunkt.
- Spranget tostrøken C til D er utfordrende siden nesten alle fingre er i bevegelse.
- I løpet av det første spilleåret oppnår mange fløytister et omfang fra ca. enstrøken F til tostrøken Bb så sant de har fått på plass teknikken med å overblåse for å spille tonene i andre oktav.

Obo – Marion Walker

Oboen er ifølge Guinness rekordbok verdens vanskeligste instrument å spille (sammen med harpe), men dette er vel å merke oboen som er bygget for voksne. Nå finnes det flere ulike barnevennlige varianter som tas mer og mer i bruk. Tyskland og Norge er foregangsland i dette arbeidet. I disse landene brukes disse ulike obotypene: barneobo (en slags barokkobo), ungdoms- og voksenobo. Fordelen med barneoboer er lavere vekt, færre klaffer, mindre motstand i instrumentet og langt lavere risiko for skade/reparasjoner.

Viktige elementer for nybegynneren

- Det kan være krevende å starte med voksenobo før musikanten er 12 år gammel. Barn under 9 år bør tilbys barneobo, over 9 år, ungdomsobo. Ungdomsoboen kan brukes i mange år fremover.
- Oboister bør ha to eller flere rør som de veksler på å bruke. Det er viktig at spillelærer får vite om rørene ikke virker.
- Kjøp av rør må gjøres via spillelærer som kan tilpasse rørene til eleven.
- Hold oboen rett opp og ned når den ikke spilles på. Når oboisten bukker, kan oboen peke skrått opp til venstre.
- Det finnes tommelstøtter for høyre tommel som kan bedre fingerstillingen.
- Hvis det er vanskelig å få lyd i dybden, eller hvis oboisten treffer oktaven over, er det ofte biting som er problemet. Senk haken.

Oppstarttoner og omfang

- Vanligste starttoner er H, A og G.
- Utvid deretter nedover med Fiss (hvis barneobo, bruk F – vent med Fiss), E og D, oppover med C og igjen nedover med F og C.
- Noen klarer de dypeste tonene helt fint, mens andre kan bruke noen måneder på å bli komfortable.
- De fire dypeste tonene Ciss, C, H og B er utfordrende toner på obo, særlig å spille svakt.
- Etter ett år har mange oboister et omfang fra C1 til C3, og en komfortsone fra E1 til G2.

Sjekkliste / enkle reparasjoner

- Sjekk at oboen er riktig satt sammen. Sjekk koblingene mellom øvre og nedre del.
- Sjekk om fjærer kan ha hoppet av. Disse hukes lett på igjen ved hjelp av skrutrekker eller lignende.
- Det kan være vanskelig å vite om problemet er røret eller instrumentet.
 - Prøv først å bytte rør.
 - Selv om røret virket i begynnelsen av øvelsen, kan det ha fått en sprekk eller blitt utett.

Klarinett – Geir Østby

De fleste åtte- til tiåringer som begynner å spille klarinett, har utfordringer med at instrumentet er stort og tungt. Samtidig kan det være enklere å få lyd i en klarinett enn mange andre blåseinstrumenter. Sørg alltid for at unge musikanter får føle mestring. Tenk godt igjennom elevens forutsetninger for å lykkes før man introduserer nye elementer.

Viktige elementer for nybegynneren

- Pass på at instrumentet holdes riktig fra starten.
- En god halsreim vil hjelpe på håndstillingen.
- Klarinetten kan holdes med høyre hånd rundt pærestykket i starten.
- Tommelstøtten kan holdes mellom tommel- og pekefinger
 - Begrenser omfanget fra C1 til Bb1 – tonene som kan spilles med venstre hånd.
- Det kan kjøpes gummiknotter til tommelstøtten som gir mindre press mot tommelen.
- Spill korte perioder av gangen.
- Bruk et klarinettstativ når instrumentet ikke er i bruk.

Det finnes klarinetter som er mindre enn den vanlige Bb-klarinetten. Både ess-klarinetten og Lyon C-klarinetten kan være et alternativ for de ferske musikantene.

Oppstartstoner og omfang

- Klarinettister lærer vanligvis E1 først.
- Det første semesteret bør man vanligvis begrense seg til et omfang fra lille G til Bb1.
- Vent med de «lange grepene», lille E til lille G og H1 til D2, til fysikken og motorikken er på plass.

Rør/flis

Klarinettørerne bør spilles inn før bruk. Da holder de bedre. Spill på røret i 5 minutter og la det tørke til neste dag. Musikantene må ha flere rør som de bytter på å bruke.

Om en musikanter skal bruke rør nr. 1, 2, 3 eller halve nummer imellom, avhenger av flere ting:

- Forskjellige munnstykker har forskjellig åpning. Dermed krever de forskjellige rør.
- Musikantens lufttrykk
- Musikantens muskulatur

Dermed er det slik at det kan passe med rør nr. 1 til en aspirant, mens en annen kanskje må spille på nr. 2 ½.

Saxofon – Ragnhild Holm

Det finnes mange instrumenter i saxofon-familien, og de vanligste i skolekorps er altsaxofon i Ess, tenorsaxofon i B, og i en del skolekorps, barytonsaxofon i Ess.

Viktige elementer for nybegynneren

- Bruk halsreim med krok som kan lukkes. Da faller ikke saxofonen av kroken.
- Sele anbefales for de minste musikantene og for de som spiller tenor- og barytonsaxofon.
- Tommelen på venstre hånd ligger halvveis mot oktavklaffen. Vipp med tommelen og ikke løft den ved oktavspill.
- Tommelen på høyre hånd støttes under kroken. Saxofonen skal ikke løftes med tommelen.
- Sett overtennene mot munnstykket, underleppen over tennene og lukk munnen. Åpne kun i munnvikene ved innpust.
- Sjekk munnstykke-tonen for å få riktig intonasjon, blås kun i munnstykket uten munnrøret på.
 - Altsaxofon: munnstykke-tone i natura bør ligge rundt **B** (kan være ½ tone over eller under).
 - Tenorsaxofon: munnstykke-tone i natura bør ligge rundt **G** (kan være ½ tone over eller under).
- Det er viktig at musikantene spiller mye legato til å begynne med. Da får de bedre munnstilling og bruker luften bedre.
- Bruk rør nr. 2 ½ (unntaksvis nr. 2) og øk deretter til nummer 3 og evt. 3 ½ ved bruk av et klassisk munnstykke.

Oppstartstoner og omfang

- Saxofonister begynner vanligvis med C2 (som er uten oktavklaff).
- Deretter kommer H1, A1 og G1 før man fortsetter nedover til D1.
- C1 kan være vanskelig å få til med små fingre.
- Vent med å bruke oktavklaff. Når denne er innført vil et register fra C1 til C3 være enkelt å spille for de fleste.

Vibrato

Det er vanlig å spille vibrato på saxofon, men dette er såpass krevende at jeg anbefaler instrumental-læreren å jobbe med vibratospillet. Munnstillingen må være meget stabil, og elevene må spille med god luftbruk og intonasjon før en kan begynner med vibratospill.

Saxofonister som ikke kan spille godt nok vibrato, har ofte for lav intonasjon. Da er det bedre å spille uten vibrato i samspillet.

Fagott – Tor Selmer

De fleste åtte- til tiåringer som begynner å spille fagott, har utfordringer med at instrumentet er stort, tungt og langt. Derfor er det nå laget fagotter tilpasset barn i alle aldre. Det er lett å få lyd i alle fagottene, og man bruker det samme røret på alle instrumentene.

- Oktavfagott stemt i C, klinger én oktav lysere enn voksenfagott, fem til sju år.
- Kvintfagott stemt i G, seks til åtte år.
- Barnefagott stemt i C, omfang ned til store C, åtte til elleve år.
- Voksenfagott tilpasset små hender stemt i C, omfang ned til kontra B, fra ti år og oppover.
- Voksenfagott for store hender stemt i C, omfang ned til kontra B, fra elleve år og oppover.

Barnefagotten egner seg bedre enn kvintfagotten i korps siden den er stemt i C og har en mye større klang. Fagottene egner seg ikke så godt marsjere med pga. instrumentets form, med det lange, tynne s-formede metallrøret. Dette kan skade musikanten hvis fagotten får et slag.

Viktige elementer for nybegynneren

- For oktavfagott og kvintfagott brukes bæresele.
- For barnefagott og voksenfagott brukes også bæresele når man står, mens når man sitter brukes sitterem, evt. halsrem rundt låret som sitterem.
- Belastningen på venstre arm og hånd kan være stor i begynnelsen. Spill derfor i korte perioder av gangen.
- Bruk et fagottstativ når instrumentet ikke er i bruk og ta av essen (det s-formede metallrøret). Pakk evt. instrumentet ned i kassen hvis stativ mangler.
- Ta av essen når instrumentet skal bæres. Putt essen opp i sjallstykket.
- Løft alltid instrumentet med minst en hånd på den nederste delen, støvelen, slik at ingen deler av fagotten faller av.

Oppstarttoner og omfang

- Fagottister lærer først c, d, e og f i lille oktav. Alle disse tonene spilles med venstre hånd.
- Etter et par uker legger de på høyre hånd og spiller ned til store F. Stykker i F-dur passer best i begynnelsen, hvis tonene er innenfor denne oktaven.
- Ni- til tiåringer spiller vanligvis helt ned til store C og opp til C1, etter ett semester.
- Fagottistene lærer C-dur, F-dur, G-dur, B-dur, D-dur og Ess-dur i prioritert rekkefølge.

Rør

- Fagottrørene bør være lettspilte i starten.
- Musikantene bør ha minst tre spillbare rør som de bytter på å bruke.
- Rørene bør legges ca. 2 min. i vann før man spiller på dem. La ikke røret ligge for lenge i vann.
- La røret tørke helt når det ikke er i bruk. Unngå at rørboksen blir liggende innpakket i plast. Det er luftehull på siden av rørboksen. Hvis ikke, kan rørene få soppskader.
- Røret tas av fagotten, mens man fremdeles sitter, og puttes i munnen eller rett i rørboksen før man gjør noe annet.
- Spenningen i røret kan justeres ved at man klemmer på messingtrådene med en tang.
- Blås i røret med myke lepper før man setter det på fagotten. Da skal det komme en "skrattsjelyd". Da vibrerer begge bladene og man får ut vannet av røret.

Kornett/trompet – Elin Holmen Kurverud

Kornett/trompet er et instrument man kan begynne med ganske tidlig. For de minste er det best å begynne med kornett for at instrumentet ikke skal komme for langt ut fra kroppen – da blir det tungt å holde, og det blir vanskelig å få til en naturlig innpust. Jeg synes det er viktig at det settes krav til klangen i kornetten (eventuelt trompeten) allerede fra start. Det er supert å spille mye på bare munnstykket.

Viktige elementer for nybegynneren

- Pass på at munnstillingen er riktig fra starten av.
 - Minn på: "Inn med kinnene", "munestykket ca. midt på munnen" og lignende
- Hold instrumentet oppe
- Blåsblåsblås! Som for de andre blåseinstrumentene, løser det meste seg med å blåse litt mer. Det kan låte fint og rent selv om det er en nybegynner som spiller.

Oppstartstoner og omfang

- C1-G1 er som regel de tonene som læres først. Men lille h og lille a kan også være på plass ganske raskt.
- Noen synes det er vanskelig med tonene over G1. For eksempel har A1 samme grep som E1, og det er fort gjort å treffe feil tone. Minn på at de skal blåse raskere, så kan de forholdsvis enkelt spille riktig tone likevel.

Munnstykker

Det er litt forskjellige tradisjoner mellom janitsjar og brassband. I brassband spiller man på større munnstykker som gir en dypere og rundere klang enn man gjør i janitsjarkorps. I utgangspunktet synes jeg det er en god ide å starte på et munnstykke med størrelsen 7C eller eventuelt 5C. Når elevene har spilt et par år, vil jeg gjerne at de skal bytte til 3C. Jeg er ikke spesielt glad i at nybegynnerelever spiller på for store munnstykker, men her kan det som sagt finnes unntak, blant annet hvis målet og idealet er brassband.

Waldhorn – Cecilie Therese Nereng

Den største utfordringen for ferske hornister er at alt av samspill ofte foregår med utgangspunkt i B-dur natura. Dette er ikke en god toneart for unge hornister ved spilling av unisone melodier fra grunntonen. Det er avgjørende at hornistene trener opp gehøret fra begynnelsen. Det er tett mellom naturtonene, som spilles på åpent grep. Disse tonene må gjenkjennes før man begynner å spille toner med andre grep. Av den grunn vil oppstarten hos hornister føles noe langsommere enn hos de andre instrumentene, men utvidelsen av registeret vil gå i et raskere tempo hvis «grunnmuren» er på plass. Velg repertoar fra begynnelsen som tar hensyn til hornistenes behov for naturtoner.

Viktige elementer for nybegynneren

- Munnstilling: Tommelfingerregelen er at man bør ha 2/3 av munnstykket over leppene, og 1/3 under, men andre måter kan også fungere fint.
- Spill uten «bollekinn».
- Instrumentet kan kjennes tungt. Støtt da sjallstykket på høyre lår.
- Løft hornet til munnen. Det er viktig at hornet ikke ligger i fanget og at nybegynneren prøver å bøye seg frem til hornet.

Oppstartstoner og omfang

- Start med å spille og kjenne igjen notert enstrøken C og F. Fyll på med D og E. Dette er vanligvis nok første semester.
- Noen lærer lettere lysere toner, andre mørkere toner først. Dette avgjør om de skal lære C-dur- eller F-dur-skala (fra lille f til enstrøken F) først.
 - «Skjøt på» den andre skalaen når den første er trygg nok.

Instrumentvalg

For en ung nybegynner anbefales det å begynne på barnehorn som er noe mindre enn de vanlige hornene. Om nybegynnere får spille på et barnehorn klarer de tidlig å holde rett, og alt faller lettere riktig på plass. Når man er blitt litt større kan man gå over til et større horn, da gjerne et enkelthorn med to tilleggsventiler (en kvartventil og en stoppventil i tillegg til de tre faste ventilene). Spiller hornisten på et enkelthorn med fem ventiler vil man ha dekket alle behov man vil kunne møte på i et skolekorps eller voksenkorps. Det finnes også dobbelthorn, men dette har man sjeldent behov for i amatørkorps og –orkestre.

Althorn – Astrid Tynning

Althorn er primært eit instrument som blir brukt i brassband. Det er eit godt instrument å byrje på om du skal starte å spele eit messinginstrument. Dei aller fleste klarer å få lyd i instrumentet etter ei kort innføring.

Viktige element for ein nybyrjar

- Små elevane rekk ikkje alltid ned til golvet med beina. Då kan det være eit tips å bygge opp ein liten fotskammel for å få ei god sittestilling.
- Den venstre handa skal bære vekta av althornet, medan den høgre handa trykker ned ventilane.
- Du kan støtte instrumentet inntil kroppen. Pass på at det er armene som held instrumentet oppe, og ikkje kroppen. Det blir finare klang om du klarar å halde instrumentet utan å bruke kroppen som støtte.

Starttonar og omfang

- Det kan variere kva tone som er den første elevane klarar å spele på althorn. Mange startar med å spele C, medan andre startar med å spele ein G.
- Samle elevane på ein C og gjer dei medvitne på at det er ein C dei treff.
- Når du skal lære dei ulike sangane er det greitt å starte med tonane rundt låg C. Du kan anten gå oppover med C, D og E, eller nedover til H.
- Når elevane har kontroll på desse tonane kan du gå vidare oppover til F og G.
- Ikkje stress med toneomfanget. Det er stor variasjon i kor lang tid elevane brukar på å lære seg å komme oppover i registeret. Gjer elevane medvitne på å lytte til det dei spelar, slik at dei sjølv kan høyre om dei spelar rett tonehøgde.

Trombone – Susanne Bjørgum Torgersen

Trombonen skiller seg fra de øvrige messinginstrumentene ved at den har en sleide. Koordineringen mellom sleiden, luften og tungen er grunnlaget for godt trombonespill. Sleiden er i sin natur upresis, og instrumentet kan derfor være utfordrende å starte opp med. Opptrening av gehøret er derfor viktig for trombonister, og det kan være lurt å tenke på dette når du velger musikanter. Instrumentet er tungt å holde i starten, så elevene må være fysisk skikket til, og ha lange nok armer til å rekke ut til posisjonene.

Det finnes tromboner med og uten kvartventil, denne tilsvarer 6. posisjon på sleiden. Har du flere trombonister i ditt aspirant eller junior-korps er det lurt om alle enten har tromboner med eller uten kvartventil. Trombone er et såpass visuelt instrument at det kan bli mye forvirring hvis ikke. Når musikantene blir litt eldre og tryggere er dette en mindre utfordring. Sleiden har syv posisjoner, 1. posisjon er helt innerst og 7. helt ytterst. Start med relativt små munnstykker.

Husk at trombonister trenger god plass foran seg, også ved marsjering.

Viktige elementer for nybegynnere

- Notestativet skal være plassert på elevens høyre side, slik at de kan ha en rett kroppsholdning uten at klokkestykket kommer i veien for notelesingen.
- Sleiden er ekstra skjør og kan fort bli dårlig eller treg bare fra små bulker. Husk å alltid feste låsen på sleiden, og plasser trombonen trygt i pausene, helst på et trombonestativ.
- Sleiden bør smøres ofte, og det er lurt å ha en sprayflaske med vann til å friske opp smøringen. Treg sleide gjør det vanskeligere å spille, og kan føre til dårlig teknikk.

Oppstartstoner og omfang

- Start med store B, lille C og lille D natura.
- I løpet av kort tid lærer de også Ess og F natura.
- Er det lettere for musikanten å starte på F enn B, er dette også en god starttone. Fortsett med Ess og D. Vær oppmerksom på at C er 6. posisjon som er vanskelig å nå for musikanter med korte armer om de ikke har et instrument med kvartventil.
- Etter et år bør de kunne hele B-dur-skala pluss enstrøken C, store A og store G

Notasjon og tilpasning til nybegynnere

- I janitsjar noteres trombonen i C i F-nøkkel
- I brassband noteres trombonen i B i G-nøkkel
 - Basstrombonen noteres i C i F-nøkkel
- Gi nybegynnere stemmer med mye repeterte toner
- Hvis trombonen ikke har kvartventil, bør lille H unngås (7. posisjon)

Eufonium/baryton og tuba – Guri Røsok og Sverre Jacobsen

Eufonium/baryton

Eufonium, eller baryton som instrumentet også kalles i janitsjarkorps, er et instrument som nybegynneren relativt enkelt får lyd i. Elevens høyde har en viss betydning for å kunne holde instrumentet, men 9-10 åringer har sjeldent problemer med å håndtere dette. Mange mener at åndedrettet fungerer best når en står og spiller blåseinstrument. Eufonium har en størrelse som krever at barnet ønsker å få sitte.

I brassband noteres både eufonium og baryton i g-nøkkel i B. I janitsjar brukes både g-nøkkel i B og f-nøkkel i natura. I en del sentral- og søreuropeisk korpsmusikk følger det med eufoniumstemmer i f-nøkkel transponert til B, noe som er vanskelig å lese for de fleste her til lands. Bruk heller C-stemmene.

Det er videre referert til natura.

Oppstartstoner og omfang

- Mange lærebøker starter med B natura. Eleven kan like gjerne treffe F1 eller B2 de første forsøkene.
- Det greieste er å starte med åpen tone, løst grep, for kun å kunne fokusere på å lage lyd. B1 er fin å starte på for gradvis å bygge opp embochuren.
- Bygg ut registeret gradvis. Bruk gjerne tid på tretonemelodier med tonene B1, C1, D1.

Tuba

I Norge er det vanlig med tubaer som er stemt i Ess, B, C og F. I brassband brukes som regel bare Ess- og B-tubaen, mens i janitsjarkorps er også C-tubaen mye i bruk. Noen korps bruker også sousafonen i marsj-sammenheng.

De fleste åtte- til tiåringer som begynner å spille tuba, kan ha utfordringer med at instrumentet er stort og tungt. Det er derfor viktig at instrumentet som utleveres ikke er av de største. Jeg vil derfor anbefale en liten Ess- eller B-tuba. For noen musikanter kan det være nødvendig å sitte på en pute den første perioden. Hvis man ikke har tubaer som er tilpasset musikanten, kan musikanten spille baryton det første året. Allikevel kan man kalle instrumentet for tuba. Overgangen fra baryton til tuba er ikke stor.

I brassband noteres notene i G-nøkkel, i både B og Ess, mens i janitsjarkorps noteres notene for tuba i F-nøkkel i natura. I noen notesett finnes det transponerte stemmer i F-nøkkel. Dette brukes ikke i Norge.

Det er viktig å ta vare på tubaistene! Har korpset økonomi til det, kan musikanten ha et instrument hjemme og et der hvor undervisningen foregår. Et annet tips kan være å skaffe en soft-bag for å kunne frakte instrumentet på ryggen. Da er instrumentet mer utsatt for bulker, så kasse anbefales på turer.

Marsj-sesongen kan være en utfordring for unge tubaister. Det er viktig med bæresele, gjerne polstret, som er tilpasset musikanten. Riktig tilpassing/bøying av noteklype er også avgjørende.

Oppstartstoner og omfang

- Det er vanlig å starte på en åpen tone, løst grep på instrumentet. Start-tonen er derfor forskjellig ut ifra hvilken stemming instrumentet har.
- Hvis man velger ess-tuba, så starter musikanten på ess-natura som er et «løst grep».
- Fokuser på å lage fin og stor lyd i starten med åpen klang. Syng gjerne tonene/melodiene først.
- Bygg ut registeret gradvis slik at man får automatisert trykking og notelesing.
- Bruk gjerne tid på tretone-melodier slik mange lærebøker er bygget opp.

Viktige elementer for nybegynneren

- Finn en sittestilling som er naturlig slik at musikanten får god kontakt med instrumentet
- Pust gjennom munnen
- Start øvingen med først å spille/summe på munnstykket
- Sett munnstykket under underleppa slik at overleppa får vibrere fritt
- Prøv gjerne å holde fast en blyant mellom leppene for å bevisstgjøre munnvikene
- Pust gjennom munnen. Øv på en naturlig innpust-utpust
- Hastigheten på utpusten er med på å definere tonehøyden
- Ansats med liten «t» og stor «O»

Stell og vedlikehold

Vask instrumentet i lunkent såpevann ved å føre instrumentbørster gjennom munnrør, munnstykke og bøylere. Læreren viser hvordan. Barnet trenger hjelp av foreldre eller lærer.

Bruk bøylefett eller hvit vaselin på bøylerne. Ventilene smøres jevnlig med ventiloje.

Tørk av gammel smøring før du tilfører ny.